

A fejkendőviselés elutasítása a liberalizmus nevében: liberális attitűdök Hollandiában

Gustavsson, Gina, Van der Noll, Jolanda & Sundberg, Ralph: Opposing the Veil in the Name of Liberalism: Popular Attitudes to Liberalism and Muslim Veiling in the Netherlands = Ethnic and Racial Studies, 1 February 2016 (published online 1124126)

Hogyan lehetséges az, hogy a liberalizmus, amelyet történelmi és filozófiai szempontból gyakran a toleranciával és a vallásszabadsággal asszociálnak, látszólag egyre erősödő intoleranciát mutat bizonyos vallási jelenségekkel szemben? A cikk szerzői erre az aktuális paradoxonra keresik a választ a liberalizmus különböző felfogásait és egy fejkendőviseléssel kapcsolatos hollandiai felmérés eredményeit összevetve. A szerzők különbséget tesznek az ún. „felvilágosult liberálisok” és a „reformliberálisok” között. Hipotézisük szerint míg az előbbieket negatívan viszonyulnak a muzulmán nők fejkendő-viselési szokásához, az utóbbiak pozitívan állnak hozzá.

A vallásszabadságot korlátozó megszorítások – így a fejkendőviselés tiltása is – egyre inkább terjedőben vannak Európában; mindez ráadásul a liberalizmus nevében történik. A kirekesztés a liberális „mi” és az illiberális – leginkább a muzulmánokkal azonosított – „mások” közötti különbségtételből fakad, holott ez utóbbiak jelentős része ugyanúgy az adott ország lakosa vagy állampolgára. Miközben a diszkrimináció és a muszlimokkal szembeni előítéletesség sok esetben továbbra is a hagyományos rasszizmusban gyökerezik, egyre többen magyarázzák negatív hozzáállásukat azzal, hogy a muzulmán bevándorlók és szokásaik (pl. a fejkendőviselés) fenyegetést jelentenek a nem muzulmán többség progresszív és liberális értékrendjére.

Köztudott, hogy a „muzulmánok” egy kalap alá vett, egyébként nagyon is heterogén csoportját számos európai országban ellenséges hangulat övezi. Nagy-Britanniában és Franciaországban az összes vallás hívei közül a muszlimokat szeretik a legkevésbé. Egy másik kutatásban 18 vizsgált európai országból 13-ban a muszlimokat jelölték meg legkevésbé kívánatos szomszédként az összes bevándorló közül. Ebben az új keletű muzulmánellenességben azonban az a legmegdöbbentőbb, hogy

nemcsak a szűklátókörűek körében terjed ez a hozzáállás, hanem a liberálisok között is, akik egyébként nyitottan gondolkodnak a társadalom egyéb kisebbségeiről.

Fontos leszögezni, hogy a „liberális” szó ebben a cikkben nem a gazdasági liberalizmus elveire utal, hanem – a politikai pszichológiában használt értelemben – olyan általános terminus, amely egy erkölcsileg és szexuálisan megengedő álláspontot jelöl az egyén jogainak védelmében. A liberalizmus a hagyományos koncepció szerint nem más, mint a konzervativizmus vagy a tekintélyelvűség ellentéte. Ehelyett azonban egy kifinomultabb elméletre van szükségünk, amelynek segítségével különbséget tudunk tenni a liberalizmus különböző felfogásai között. Ez már megmagyarázhatja, hogy hogyan létezhetnek mind negatív, mind pozitív liberális nézetek a muzulmán fejkendőviseléssel kapcsolatban.

A cikk különbséget tesz a „felvilágosult liberalizmus” és a „reform-liberalizmus” között. Az integrációval kapcsolatos kirekesztő intézkedések, a muzulmánellenes médiadiskurzus és a fejkendőviselés tiltásának elterjedését vizsgáló tanulmányok alapján úgy tűnik, hogy manapság a keményvonalas, avagy elnyomó liberalizmus kezd teret nyerni Európában. A kérdés az, hogy a liberális értékek és az iszlámellenes attitűdök formálódó szövetsége megjelenik-e már a közvéleményben is, vagy megmarad a politikai közbeszéd szintjén.

A kutatók egy hollandiai felmérésre építették elemzésüket, ugyanis a többi nyugat-európai országhoz képest Hollandiában a legmagasabb a fejkendőviselés tiltását támogatók aránya (51%). Itt vélekednek úgy a legtöbben, hogy a muzulmánok nem akarnak alkalmazkodni az itteni életmódhoz (68%). Ez azért érdekes, mert Hollandiát általában különösen liberális, toleráns és „színvak” társadalomként tartják számon, miközben a jelek szerint széles körű intézményes diszkrimináció és kulturális rasszizmus is jellemzi. A hollandok jellemzően a liberalizmus ellenségeként gondolnak a muzulmánokra, márpedig ez az ország egyik alapvető értéke. Valószínűnek tűnik tehát, hogy a nem muszlim hollandok ellenérzései a muzulmán fejkendőviseléssel szemben kapcsolatba hozhatók a liberalizmusról alkotott felfogásukkal.

Az 1980-as évekig a migránsokra általában vendégmunkásokként tekintettek, akik csak ideig-óráig maradnak Hollandiában. Éppen

ezért a szakpolitikák arra fókuszáltak, hogy segítsenek nekik megőrizni kulturális identitásukat ahelyett, hogy beolvadnának a holland többségi társadalomba. Ez a felfogás a 80-as években változott meg, amikor világossá vált, hogy a migránsok betelepülése ennél jóval hosszabb időre szól. A szakpolitikák azonban továbbra is a kulturális különbségek támogatására helyezték a hangsúlyt, ezért minden csoport megélhette saját identitását és hagyományait, a fejkendőviselés pedig a vallászsabadság kifejezésének számított. A 90-es évektől kezdve azonban a közbeszédben a kulturális különbségekből származó negatívumok felé tolódott el a hangsúly, és megnőtt a populistá, bevándorlásellenes pártok népszerűsége. A fejkendőviselés többé nem a szabad vallásgyakorlás szimbóluma volt, hanem a nemi egyenlőség és a közrend kontextusában tárgyalt téma. A fejkendő annak a jelképe lett, hogy a muzulmán kisebbségek nem akarnak integrálódni, és nem tisztelik a nyugati értékeket.

Azok a jól szituált és magasan képzett személyek, akik egyébként jellemzően liberális nézeteket vallanak más kisebbségi csoportokkal kapcsolatban, azért táplálnak muszlimellenes érzéseket, mert a muzulmánokat fenyegetésként érzékelik saját alapvető értékeikre nézve. Ez az attitűd azonban nem a liberalizmustól távol álló idegengyűlöletből fakad, hanem abból, hogy túl nagyra érzékelik az eltérést a két csoport által vallott értékek között (pl. a nők társadalmi egyenlőségét illetően).

A liberalizmust a fejkendőviseléssel kapcsolatos nézetekkel összevető korábbi kutatások gyakran ellentmondásos eredményekre jutottak. Úgy tűnik tehát, hogy magán a liberalizmuson belül kell árnyalatokat megkülönböztetnünk. A fellendülőben lévő „felvilágosult liberalizmus” azt vallja, hogy a liberalizmus legfőbb célja autonóm állampolgárok létrehozása, akiknek arra kell törekedniük, hogy egyéni identitásuk fölé emelkedve alávéssék magukat az egyetemes ráció törvényeinek. Más néven ezt keményvonalas vagy smithi liberalizmusnak hívják, melynek központi gondolata az univerzális ráción keresztül gyakorolt önrendelkezés szerepe. Ezzel szemben a reformliberalizmus a reformáció utáni vallási üldöztetések élményében gyökerezik a 17. századi Európában. Ez a fajta liberalizmus a vallás- és szólásszabadság értékeit a sokszínűség és a tolerancia előmozdításának eszközeiként értelmezi, és nem foglalkozik az erkölcsös élet ideáljával. A felvilágosult liberalizmus viszont azt

hirdeti, hogy a liberális intézmények legfontosabb célja az önálló személyiségideál kialakítása, ezért nem tartja tiszteletben azokat a döntéseket, amelyeket átgondolt elvek helyett hit vagy szenvedély motivál.

A kutatás során a szerzők egy online felmérést végeztek Hollandiában 2014-ben. Olyan válaszadókat választottak ki, akik az egyéni szabadságjogokat fontosnak találták, és válaszoltak a fejkendőviseléssel kapcsolatos kérdésekre is: összesen 153 liberális nézeteket valló egyetemista vagy diplomás, 18–67 év közötti nőt (61%) és férfit (39%) vizsgáltak. A résztvevőknek először 18 érték fontosságát kellett megítélniük, majd a liberalizmus két fajtájával kapcsolatos állításokat kellett rangsorolniuk. Ami a fejkendőviselést illeti, a kutatók közölték a válaszadókkal, hogy általában a hajat és a nyakat elfedő kendőre gondolnak (tehát nem az arcot is eltakaróra), ettől eltérő esetben pedig képpel illusztrálták, hogy mire vonatkozik a kérdés. Számos konkrét kérdést tettek fel arról, hogy ki mennyire ért egyet a fejkendőviselés különböző értelmezéseivel.

A kutatók első hipotézise az volt, hogy önmagában egy személy liberális értékek melletti elköteleződése még nincs összefüggésben azzal, hogy támogatja-e a fejkendőviselést vagy sem. Ez be is igazolódott: a válaszadók általában támogatták azt az állítást, hogy a fejkendő az identitás és a vallásosság kifejezése, de némileg úgy vélték, hogy ez sérti a nemi egyenjogúságot. Tanárokon kevésbé szívesen láttak volna fejkendőt, mint a diákokon. Az zavarta őket a legkevésbé, ha sajlát vagy hidzsábot viselő nővel találkoztak, és sokkal inkább zavarba jöttek egy nikábot vagy burkát viselő nő láttán. Az első kettő viselésének betiltását nem sokan támogatták, az utóbbiakét viszont igen.

A második hipotézis az volt, hogy a reformliberalizmus hívei pozitívabban gondolkoznak a fejkendőviselésről. Az adatok ezt is alátámasztották. Minél magasabb pontot ért el valaki a reformliberalizmus idején, annál kevésbé ellenezte a fejkendőviselést, és gondolta úgy, hogy az sértene a nemek egyenjogúságát. Sokkal inkább vélték a nők szabad döntésének, mint a társadalmi nyomás hatásának. Nem értettek egyet azzal, hogy a fejkendőviselés korlátozná az önkifejezést, és hogy a tanárok számára meg kellene tiltani. Nem nagyon zavarta őket, ha kendőt viselő nővel találkoznak, még a burka és a nikáb esetében sem.

A harmadik hipotézis, miszerint a felvilágosult liberalizmus negatív elképzelésekkel társul a fejkendőviselést illetően, szintén beigazolódt. Minél jobban közelítettek egy személy nézetei a felvilágosult liberalizmushoz, annál inkább azt gondolta, hogy a fejkendőviselés az alárendeltség jele, és hogy társadalmi nyomásra történik. Ők a diákoknak is megtiltották volna a fejkendőviselést az iskolában.

Ez a tanulmány jelentősen elősegíti annak megértését, hogy miért nő a muzulmán gyakorlatokkal szembeni ellenérzés a nyugat-európai progresszív liberálisok között. Úgy tűnik, hogy a jelenlegi közbeszéd, amely gyakran az európai felvilágosodás szellemi öröksége és az illiberálisnak tartott muzulmán értékek közötti csataként állítja be a fejkendőviselés kérdését, mostanra már a hétköznapi emberek gondolkodásába is átszivárgott.

Pethő-Szirmai Judit

Mi a gond a „politikai feketeség”-gel? A fekete kiegészítőiskolai mozgalom tanulságai

Andrews, Kehinde: The Problem of Political Blackness: Lessons from the Black Supplementary School Movement = Ethnic and Racial Studies, 1 February 2016 (published online 1131314)

A fekete kiegészítőiskolai mozgalom (Black Supplementary School Movement) már ötven éve küzd a rasszizmus ellen Nagy-Britanniában. A mozgalom szívügye, hogy az afrikai diaszpórához kapcsolódó, fekete öntudatot alakítson ki a diákokban. A „politikai feketeség” fogalma ezzel szemben az etnikai kisebbségi csoportokat tereli egy érdek-képviseleti táborba, figyelmen kívül hagyva a tényleges bőrszínt vagy a feketék afrikai örökségét. A cikk a „politikai feketeség” korlátait vizsgálja a fekete kiegészítőiskolai mozgalomról végzett kutatás szemszögéből. A kutatás során a szerző interjúkat készített a mozgalom legfőbb aktivistáival, és feldolgozta a George Padmore Intézet archív dokumentumait. A politikai feketeség tulajdonképpen a multikulturalizmus és a rasszizmuselle-